

מעשה אבות

הלל זקבך

הגמרא בבבא בתרא דף י"ז ע"א (וכן שבת נה ע"ב) אומרת:

"תנו רבנן: ארבעה מתו בעטיו של נחש, ואלו הן: בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד"

הגמרא אומרת שארבעה צדיקים היו בעולם שלא היה בהם בכלל שום פגם, וסיבת המיתה שלהם הייתה רק בגלל 'עטיו של נחש', דהיינו העצה של הנחש הקדמוני שהביאה את המיתה לעולם, לאכול מעץ הדעת, ולא בגלל איזה חיסרון מצדם. הארבעה האלו הם: בנימין בן יעקב אבינו, עמרם, ישי וכלאב בן דוד.

כשמעיינים קצת בדמותם של אותם צדיקים לאור הגמרא הנ"ל, רואים לכאורה דברים קצת מפתיעים. הגמרא במסכת סוטה דף י"ב ע"א אומרת:

"וילך איש מבית לוי". להיכן הלך? אמר רב יהודה בר זבינא שהלך בעצת בתו. תנא עמרם גדול הדור היה כיון (שראה שאמר) פרעה הרשע: "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו", אמר: "לשוא אנו עמלין". עמד וגירש את אשתו. עמדו כולן וגירשו את נשותיהן. אמרה לו בתו: "אבא, קשה גזירתך יותר משל פרעה. שפרעה לא גזר אלא על הזכרים ואתה גזרת על הזכרים ועל הנקיבות. פרעה לא גזר אלא בעוה"ז ואתה בעוה"ז ולעוה"ב. פרעה הרשע ספק מתקיימת גזירתו ספק אינה מתקיימת, אתה צדיק בוודאי שגזירתך מתקיימת, שנאמר: "ותגזר אומר ויקם לך". עמד והחזיר את אשתו, עמדו כולן והחזירו את נשותיהן.

הגמרא אומרת שעמרם גירש את אשתו בעקבות הגזירה של פרעה, ומרים שכנעה אותו שזו הייתה טעות ולכן הוא החזיר את אותה. לכאורה רואים כאן דבר משונה: כמובן שהגירושין ח"ו לא היו חטא, אבל רואים שעמרם לכאורה לא היה ממש מכוון עד הסוף, היה כאן איזשהו זיוף בדקות-דדקות, והראייה שאפילו הוא הודה ב'טעות' שלו. אם כן, איך אפשר לומר עליו שלא היה בו שום פגם, גם לא הכי קטן עד שהוא עולה על כל הצדיקים בעולם (ביחד עם בנימין, ישי וכלאב), וכל הסיבה שהוא הסתלק מהעולם היא רק בגלל 'עטיו של נחש'?

שערים

עד כאן לגבי עמרם, גם אצל ישי אבי דוד אפשר לראות דבר דומה. כתוב במדרש (ויקרא רבה יד,ה):

ד"א, "אשה כי תזריע", הדא הוא דכתיב: "הן בעוון חוללתי". רבי אחא אמר: אפי' אם יהיה חסיד שבחסידים, אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעון. אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: ריבון העולמים, כלום נתכוון אבא ישי להעמידני? והלא לא נתכוון אלא להנאתו! תדע שהוא כן, שמאחר שעשו צרכיהן זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן ואתה מכניס כל טיפה וטיפה שיש בו. והוא שדוד אמר: "כי אבי ואמי עזבוני וה' יאספני".

אם כן, אנחנו רואים גם אצל ישי (שמכונה כאן 'חסיד שבחסידים')¹ שאפילו הוא חשב (קצת) על עצמו, ושהכוונה שלו במצווה הייתה באיזה מקום ("צד אחד") להנאת עצמו ולא לשם המצווה. אם כן, אותה שאלה ששאלנו על עמרם נשאלת גם על ישי: איך ייתכן שישי נחשב כזה צדיק שכל סיבת מותו היא רק מעטיו של נחש, ומצד עצמו הוא היה ישר ושלם לגמרי?

לכאורה היה אפשר לתרץ שמזה שהמדרש אומר ש"אי אפשר שלא יהיה לו צד אחד מעון", באמת אף אחד לא יכול להיות 'צדיק תמים' במלוא מובן המילה, ובכל זאת ישי הגיע למקסימום האפשרי בביטול של אדם לה'. (וממילא כך גם לגבי עמרם, בנימין וכלאב אין כוונת הגמרא שהיו שלמים לגמרי במאת האחוזים, אלא שבאופן יחסי לשאר בני האדם הם היו הכי טובים שיכול להיות). אבל לאמיתו של דבר אי אפשר להסביר כך, כיוון שהאפשרות הזו לא אומרת שאין שום פגם. היא אומרת שיש פגם, אבל אי אפשר בלעדיו וזה ודאי לא פשט הגמרא.

אפשר היה להציע הבנה אחרת: מכיוון שעמרם חזר בו, הוא בעצם 'עשה תשובה' ולכן הוא נקי לגמרי, ואדרבה - הוא אפילו נחשב מעט בעל תשובה (לפי ערך עכ"פ) שעולה על צדיק גמור וכו', ולכן הוא שלם לגמרי. ולגבי ישי, באמת המדרש אומר שלא תתכן מציאות אצל אף אחד (וממילא גם אצל עמרם, בנימין וכלאב כנ"ל) שלא תהיה איזו מחשבה הכי קטנה ודקה על עצמו. אולי אפשר לומר גם יותר מזה, ש-'עטיו של נחש' הוא-הוא המחשבה העצמית גופא, ואולי זה יהיה פשט הגמרא שהם מתו בעטיו של נחש. כלומר,

¹ חסיד למעלה מצדיק, "שורפן חסיד קוברן צדיק" (נדה י"ז ע"א).

שערים

שאפילו הם, שהיו הצדיקים הכי טהורים ונקיים מכל זיוף הכי קטן ומחשבה עצמית הכי קטנה, לא נצלו מחטא עץ הדעת, דהיינו מודעות עצמית - גם אם היא הכי דקה וקטנה.

אבל למעשה גם כך אי אפשר לפרש, מכמה טעמים: דבר ראשון, אם נגיד ככה יצא שאין באמת הבדל מהותי בין אותם ארבעה צדיקים לשאר כל הצדיקים (הגמורים לפחות), כי בסופו של דבר כולם נמצאים באותה סירה ומתמודדים עם אותה בעיה של מחשבה עצמית נפרדת מה'. זה שהם הצליחו למזער עד למינימום האפשרי את אותה מחשבה זה יפה מאוד, אבל לכאורה זה לא הבדל במהות הקשר שלהם לה' שמציב אותם בקטגוריה לעצמם. דבר שני, מפשט הגמרא בבבא בתרא משמע כפשוטו, שמחטא עץ הדעת נגזרה מיתה בעולם ואותם צדיקים מתו רק בגלל הגזירה הנסיבתית והחיצונית להם, ולא בגלל משהו שהיה בהם עצמם. נימוק שלישי הוא שגם אם נגיד על עמרם שהוא בבחינת בעל תשובה בדקות כנ"ל, עדיין בעל תשובה הוא איננו צדיק. לכאורה, מפשט הגמרא נראה שהיא באה להגיד שעמרם הוא כל-כך צדיק, עד שהוא לא פגם בכלל, וממילא לא שייכת אצלו תשובה על חטא או על פגם כלשהו, אלא הוא כולו מכוון ובטל לרצון ה'.

לכן, חייבים לומר שעמרם וישי היו באמת צדיקים גמורים ולא היה בהם שום מום ופגם בכלל, ובמהלך **כל** החיים שלהם **הכל** היה מכוון ממש לרצון ה' (וממילא גם בנימין וכלאב כנ"ל). ועל כורחנו לומר שזה שעמרם גירש את אשתו היה הדבר הכי מכוון ומדיק לרצון ה', וגם זה שהוא השתכנע ממרים והחזיר אותה היה גם כן מכוון הישר לרצון ה'. אותו דבר גם אצל ישי: חייבים להגיד שהוא נהנה בזיווג כי ההנאה והמחשבה **הנפרדת** שלו היא- היא מה שה' יתברך רצה ממנו!

כדי להבין את זה צריך להקדים עוד עניין. כשאברהם אבינו גירש את הגר וישמעאל כתוב: "וישמע אלהים את קול הנער ויקרא מלאך אלהים אל הגר מן השמים ויאמר לה מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים אל קול הנער באשר הוא שם" (בראשית כא, ז), ופירש רש"י (על פי המדרש): "באשר הוא שם" - "לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות (עיין ראש השנה ט"ז ע"ב). לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים: רבש"ע! מי שעתיד זרעו להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר?! והוא משיבם: עכשיו מה הוא - צדיק או רשע? אמרו לו: צדיק (ר"ל בעניין זה, שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא, ודו"ק). אמר להם: לפי מעשיו של עכשיו אני דנו, וזה "באשר הוא שם". והיכן המית את ישראל בצמא? כשהגלם נבוכדנצר" וכו'.

שערים

כלומר, המדרש אומר שהקב"ה ריחם על ישמעאל למרות שהוא יהיה רשע ועתידיים לצאת ממנו רשעים, כי באותו זמן הוא היה צדיק והקב"ה דן אותו לפי מעשיו עכשיו, וזו הכוונה במלים: "באשר הוא שם". לכאורה קצת מוזר לומר את הכלל של "באשר הוא שם", שהרי אנחנו יודעים על בן סורר ומורה שיש לגביו כלל בדיוק הפוך - שהורגים אותו כשהוא עוד קטן כדי שלא יגדל להיות רשע, כמו שכתב רש"י (דברים כא, ז): "ובן סורר ומורה נהרג על שם סופו. הגיעה תורה לסוף דעתו: סוף שמכלה ממון אביו ומבקש לימודו ואינו מוצא, ועומד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות. אמרה תורה ימות זכאי ואל ימות חייב". אם כן, לכאורה יש כאן 'אפליה מתקנת' - על ישמעאל שברי שהוא והצאצאים שלו יהיו רשעים חל הכלל של "באשר הוא שם", ואפילו שהמלאכים מקטרגים עליו הקב"ה אומר להם: "לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון, ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות"; ולעומת זאת, בן סורר ומורה יהודי שהוא חשד רק בשמא לא יעשה תשובה הורגים! (וגם אם לא שמא, זה ודאי לא ברי כמו אצל ישמעאל).

לכאורה אפשר היה לתרץ שכן סורר ומורה כבר עכשיו הוא רשע קטן, וישמעאל לא היה רשע עדיין באותו מקרה (ולכאורה יש ראייה שהרי הקב"ה והמלאכים הסכימו לגבי ישמעאל שכרגע הוא צדיק, או לפחות לא מספיק רשע בשביל למות). אבל אי אפשר לומר כך, כיוון ששמונה פסוקים לפני כן כתוב: "ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק" (בראשית כא, ט), ופירש רש"י (על פי המדרש): "מצחק - לשון עבודת אלילים, כמו שנאמר: "ויקומו לצחק". ד"א, לשון גילוי עריות, כמה דתימא: "לצחק בי". דבר אחר: לשון רציחה, כמה דתימא: "יקומו נא הנערים וישחקו לפנינו" וגו'. כלומר, מראש ישמעאל עבר עבירות הרבה יותר חמורות מכן סורר ומורה, ועוד יותר, לכאורה אצל ישמעאל הכי שייך לומר - גם בלי לדעת שבניו יהרגו את ישראל בימי נבוכדנצר - שכשהוא יגדל הוא יהיה רשע (וזה שהוא נחשב צדיק, צריך לומר שכנראה בעקבות הסיטואציה שהיה בה נכנע לבו, ובאותו רגע ספציפי הוא היה מספיק בגדר צדיק בשביל לא למות. לכן ה' אומר: "מה הוא עכשיו").

אבל באמת כשנשים לב, נראה שיש כמה הבדלים בין ישמעאל לבן סורר ומורה. מצד אחד יש משהו משותף לישמעאל ולבן סורר ומורה: ישמעאל הוא הבן של השפחה, האישה המשנית, וגם בן סורר ומורה הוא הבן של האישה השנואה של אביו, כמו שכתב רש"י (דברים כא, יא): "ולקחת לך לאשה - לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע (קידושין כ"א ע"ב), שאם אין הקב"ה מתירה ישאנה באיסור. אבל אם נשאה סופו להיות שנואה,

שערים

שנאמר אחריו: "כי תהיין לאיש" וגו' וסופו להוליד ממנה בן סורר ומורה, לכך נסמכו פרשיות הללו". ה'בעייתיות' גם של ישמעאל וגם של הבן סורר ומורה נובעת מכך שהם מהאישה 'השנייה'. אפשר לומר שההבדל בעניין הזה הוא שאצל בן סורר ומורה כל הביאה שלו לעולם היא בגלל היצר הרע של אבא שלו. בן סורר ומורה גדל בסביבה לא הכי בריאה: אביו השתמש ב'היתר' של התורה שהתירה אשת יפת תאר רק בדיעבד - "דברה תורה כנגד יצר הרע". לעומת זאת, ישמעאל גדל בביתו של אברהם אבינו, שם ודאי אין שום מקום לתאוות וליצר הרע. אדרבה, ישמעאל נולד כדי ששרה תוכל ללדת לאברהם את יצחק (בראשית טז).

הבדל נוסף הוא שהגיל שיכול לחול על ילד דין 'בן סורר ומורה' הוא קצת אחרי בר מצווה, אבל כשהילד עדיין לא ברשות עצמו לגמרי (משנה סנהדרין ח,א). לעומת זאת, ישמעאל היה יותר מבוגר - לגמרי ברשות עצמו. הבדל שלישי הוא שישמעאל הוא גוי, ובן סורר ומורה הוא יהודי.² כלומר, ישמעאל כבר לא היה קשור אז לאברהם. דבר ראשון, הוא כבר ילד גדול והוא אחראי על עצמו, וחוף מזה הוא גוי. רואים יפה את הניתוק בין אברהם לישמעאל במשנה שאומרת (משנה נדרים ג,א): "שאיני נהנה לזרע אברהם - אסור בישראל ומותר באומות העולם".³ למרות שגם ישמעאל יצא מאברהם אבינו, הוא לא קשור אליו.⁴ לעומתו, בן סורר ומורה הוא הכי קשור בעולם - הוא נענש בעצם בגלל התאוות של אבא שלו, הוא ממש קשור לאבא שלו. כלומר, נכון שהתורה התירה לאבא אשת יפת תואר - אי אפשר לבוא אליו בטענות - אבל שישים לב שיהיו לזה השלכות לא נעימות. הילד יגדל בסביבה מאד לא מתוקנת (בניגוד לישמעאל כנ"ל), ולכן הוא יהיה מושחת בעצם. ואם ככה, ודאי שילסטם את הבריות כשיגדל.

כלומר, הקב"ה באמת דן את האדם לפי מעשיו עכשיו ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, ולכן על ישמעאל כתוב: "באשר הוא שם". אלא שבן סורר ומורה הוא מקרה מיוחד - הוא לא כ"כ אישיות לעצמו, אלא הוא בעצם סוף הסיפור של האבא. יוצא מכאן שאבא ובן הם בעצם סוג של אב טיפוס ותוצר מוגמר. לכן, עוד לפני שהבן נהיה לגמרי אדם לעצמו,⁵

² הערך הממוצע בין 'ישמעאל' ל'בן סורר ומורה' הוא 613, תרי"ג.

³ מובא גם בילקוט שמעוני, שם ממש בהקשר שלנו.

⁴ ועיין אה"ח הק' בראשית ט"ז ה' (מהמלים "ויש לדון").

⁵ המשנה שם אומרת שאחרי שמקיף הגיד שערות הוא כבר נקרא 'איש' ולכן לא חל עליו דין 'בן סורר ומורה'.

שערים

הוא נענש.⁶ בעצם, התורה רוצה להגיד שהבעיה של הבן היא בעצם בעיה של האבא. (או קצת בחריפות: התורה אומרת לאבא שעדיף שנהרוג אותו עכשיו לפני שיגדל להיות כמוהו).⁷

נחזור לענייננו: רואים מבן סורר ומורה ומההנגדה שלו לישמעאל שמעשי האבא משפיעים על האישיות והלא מודע של הבן (וממילא הבן משקף את האבא), עד כדי כך שיהרגו את הבן בעצם בגלל האבא. הנקודה הזאת יכולה לעזור לנו לענות על השאלה על "עמרם אבי משה" ו"ישי אבי דוד": רצינו לומר שהגירושין וההחזרה של עמרם וההנאה של ישי היו לגמרי לכתחילה. עמרם וישי מביאים לעולם את משה רבינו ואת דוד המלך. הנקודה הזאת מודגשת בכך שהגמרא לא קוראת להם בשמם סתם אלא: "עמרם אבי משה" ו"ישי אבי דוד". עניינו של עמרם הוא שהוא אבי משה, עניינו של ישי הוא שהוא אבי דוד. גם משה רבינו ודוד המלך נקראים לפעמים "בן עמרם" ו"בן ישי" סתם.

משה רבינו, "בן עמרם",⁸ הוא טיפוס שבטל לה' ופורש מהעולם. זה בא לידי ביטוי בין השאר בכך שהוא פרש מהאישה. כדי להנחיל את הביטול הזה למשה, עמרם היה צריך בעצמו לפרוש מהאישה.⁹ אבל, יותר מידי פרישה עלולה להפוך לגזירה קשה יותר משל פרעה, ולכן בשלב מסוים הוא היה צריך לחזור לאישה על מנת שמשה רבינו יוכל להתכלל עם דוד המלך. בשביל הביטול של משה, אבא שלו צריך להיות אחד שפורש מהאישה ומהולדת ילדים שבעצם ממחישים אותו במציאות. הוא צריך להיות מנותק מהמציאות (בבחינת "היית רק למעלה ולא תהיה למטה" (דברים כח,ג)).¹⁰ אבל בסופו של דבר משה הוא נותן התורה שנמשלה למים שיורדים ממקום גבוה למקום נמוך. באמת עניינו הוא עלייה והתבטלות, אבל זה כדי לרדת מההר עם הלוחות - "עליה לצורך ירידה" (על פי מכות ז' ע"ב). לכן עמרם צריך להקשיב למרים (שהיא גם אישה וגם אחות של

⁶ ובאמת הגמרא (סנהדרין ס"ח ב') אומרת שהייתה הו"א שיענישו אותו לפני בר מצוה כיוון שהוא לא נהרג על חטאו (דהיינו מקומו הפרטי העכשווי) אלא על שם סופו (מה שעתיד לצאת מהחינוך שקיבל באבא שלו).
⁷ אולי זה כמו קרבן שמי שמביא אותו צריך להתבונן שהיה ראוי שכל מה שעושים לקרבן יעשו בעצם לי.

⁸ 'בן עמרם' בגימטריה 'איש האלהים'.

⁹ אגב אורחא, אפשר לומר שגם את קרני ההוד משה קיבל מעמרם שהרי 'עמרם' עולה 'קרן' בגמטריא.

¹⁰ זה קצת מזכיר את הווארט של הרב המגיד ממעזריטש (אור תורה ק"כ). שהקב"ה ברא את העולם יש מאין והצדיקים מחזירים את העולם מיש חזרה לאין.

שערים

משה), ולהחזיר את אשתו. ככה משה יוכל להתכלל עם דוד המלך, ולא 'לברוח מהמציאות' בביטול מוגזם ולא מתוקן.

אצל ישי ודוד אותו דבר. דוד עניינו שפלות, כמו שהוא אומר: "והייתי שפל בעיני" (שמואל ב ו,כב). במובן מסוים שפלות היא ההפך מבטול. אם בבטול המודעות מופנית לה' ומתעלמת ממני, בשפלות המודעות מופנית בעיקר כלפיי בהכרת מקומי ובריוחוקי מה'. בניגוד למשה שעולה למעלה, דוד הוא טיפוס שמודע למצב שלו ומרגיש את הריחוק העצמי בינו לבין הקב"ה. הוא זה שנמצא למטה, הוא הכי בתוך המציאות. בניגוד למשה שפורש מהאישה, הקב"ה נותן לו עוד "כהנה וכהנה" נשים (שמואל ב יב,ח, ועיין סנהדרין כ"א ע"א). לכן הוא אומר: "אני אברך ולי נאה לברך" (פסחים קי"ט ע"ב) - לברך במובן של 'להברוך' (כמו "המברוך את הגפן" (משנה כלאיים ז,א)), כלומר להמשיך למטה. לכן, כדי לקבל את התכונה של השפלות וההמצאות בתוך העולם ישי צריך "צד אחד מעוון" ("צד אחד", הכי בדקות). הוא צריך להנחיל לדוד את הכרת העוון, את הרגשת השפלות, את התנועה של תשובה לה'. דוד הוא זה שמלמד תשובה ליחיד, והוא זה ש"הקים עולה של תשובה" (שבת נ"ו ע"א).¹¹ (אפשר לומר שזו הסיבה ששיי מכונה במדרש 'חסיד שבחסידים', כיוון שבחסיד יש בחינה של בעל תשובה שאין כ"כ בצדיק).¹² לכן דוד נולד מזיווג שהייתה מעורבת בו טיפת הנאה עצמית ומחשבה נפרדת.

וככה מדויק מה שאומר המדרש: "שמאחר שעשו צרכיהן, זה הופך פניו לכאן וזו הופכת פניה לכאן". כלומר אחרי ששיי העביר את הבחינה של המודעות העצמית לדוד הגיע השלב שכל אחד הופך פניו, יש איזה פירוד, פרישה, עליה. גם זה כדי שדוד המלך יוכל להתרומם מהמצב הזה ע"י התפילה שלו (מקביל לזה שמשה יורד עם התורה שלו), ולא להישאר רק למטה במודעות עצמית מופרזת, ששוכחת מה' ח"ו - שוודאי שהיא הרסנית וחולנית - ויוכל להתכלל עם משה רבינו.

¹¹ וכן מו"ק ט"ז ב', ע"ז ב' א', שם ה' א'.

¹² קצת כמו שאדמו"ר הזקן רצה שלחסידים יקראו 'בעלי תשובה'.

שערים

ליתר ביאור: משה רבינו, מושרש באות יו"ד של שם הוי', ספירת החכמה¹³ שמתבטאת בנפש בבטול לה'.¹⁴ כלומר, משה רבינו זונח את העיסוק במציאות ומתמקד במהות, באלוקות. כשעולים מספירות לפרצופים, ספירת החכמה מתפתחת לפרצוף אבא.¹⁵ (במשל משפחתי האבא הוא זה שמחובר למהות, לרעיון, לרובד שמעבר למציאות הפשוטה. לעומת האמא שדואגת לתחזק מציאות תקינה ויציבה ובכך מאפשרת לצקת לתוך המציאות את 'המשמעות המהותית'. כלומר אבא מביא את ה-'אין' ואמא הופכת אותו ל'יש').

מעל החכמה (והבינה) נמצאת ספירת הכתר. ספירת הכתר נעלית מעל כל הספירות ולא 'נכנסת' למציאות שלהן. בכללות, הכתר נחלק לשני פרצופים, פנימי וחיצוני: עתיק יומין ואריך אנפין, בהתאמה.¹⁶ חיצוניות הכתר (פרצוף אריך) נחוות בנפש כרצון מופשט ועצמי.¹⁷ הרצון העצמי הוא כל כך עמוק ולא מודע אבל בעצם הוא מה שמניע את כל הפעולות של הנפש. בעצם כל מה שאדם חושב, מרגיש ועושה, הכל על פי הרצון הלא מודע שלו. פרצוף אריך הוא החלק שבכתר שמשקיף על המציאות, אריך הוא כביכול כמו סבא (שהרי הוא מעל פרצוף אבא), הסבא משפיע על המציאות המשפחתית מלמעלה, כלומר ההתנהגות והפעולות המודעות של ההורים (פרצופי אבא ואמא, חכמה ובינה) במציאות, נולדות - באופן לא מודע - מההורים שלהם. לפי זה, חיצוניות הכתר כן מתייחסת למציאות - אבל מלמעלה. במציאות התחתונה בעצם משתקף הכתר שלה, הכתר הוא זה שנותן השראה לכל המציאות ועל פיו כל המציאות מתעצבת.

לעומת חיצוניות הכתר, פנימיות הכתר (פרצוף עתיק) מנותקת לגמרי מהמציאות (עתיק מלשון 'נעתק') ונחשבת לגביה כאין.¹⁸ אם נמשיך את המשל הרי העתיק הוא כמו סבא

¹³ זהר חדש ט"ו ב'.

¹⁴ 'חכמה' נוטריקון 'כח מה'. (בריבוי מקומות בזהר ובתיקונים, ראה לדוגמה זח"ג כח, א' ובהקדמת תקו"ז) 'מה' מורה על בטול כמו שאמר משה רבינו בעצמו: "ונחנו מה" (שמות ט"ז ד-ח).

¹⁵ ע"ח שער הכללים פ"ב, וע"ש שער ל"ז פ"א.

¹⁶ ע"ח שער י"ג פ"ב מ"ת.

¹⁷ לקו"ת אמור ל"ט א' ובכ"ד.

¹⁸ על הרצון שבכתר נאמר: "אין טעם לרצון" ועל התלבשות התענוג ברצון דרשו: "אין, טעם לרצון".

שערים

רבא שהשפעתו על המציאות כל-כך מקיפה,¹⁹ עד שהיא נסתרת ונעלמת לגמרי, כמו שכתוב על מדריגת עתיק: "עין לא ראתה אלהים זולתך"²⁰ (ישעיהו סד, ג).²¹ פרצוף עתיק מתגלם בנפש כתענוג פשוט ועצמי שלא מתפרט לפרטים ולא תלוי בכלום.²²

אז אם משה רבינו הוא טיפוס מהותי ולא מציאותי, דהיינו ספירת החכמה, פרצוף אבא, עמרם יהיה פרצוף עתיק, שהרי "פנימיות אבא - פנימיות עתיק".²³ פנימיות אבא - בטול והתאינות - היא בעצם פנימיותו של העתיק,²⁴ "רישא דלא ידע ולא אתידע".²⁵ הרדל"א הוא בחינת 'האין האמיתי'.²⁶ לא רק שהוא לא נודע לזולת, אלא הוא לא יודע אפילו את עצמו (ומכאן שמו). הרדל"א מובע כאמונה פשוטה ועצמית בנפש של כל יהודי,²⁷ אמונה אמיתית היא בעצם אמונה באין, במה שלא מושג בכלים של העולם, כלומר שבפנימיות, באמונה לכשעצמה אין אפילו תענוג או רצון, היא יותר ראשונית ומופשטת (ועצמית) גם מהם. בכל אופן, האין של פנימיות העתיק הוא האין שגורם לבטול של החכמה. כלומר

¹⁹ כמו שכתב רש"י (בראשית כא, כג) על פי המדרש: "ולניני ולנכדי - עד כאן רחמי האב על הבן". לענייננו, העתיק הוא ההשפעה הכי גבוהה על המציאות (אפשר גם לדייק מהמלים: "רחמי האב", שהרי העתיק הוא כולו רחמים ופנימיותו היא פנימיות אבא, כדלקמן).

²⁰ הקישור לעתיק על פי ברכות ל"ד ע"ב.

²¹ ראה למשל המשך תרס"ו ריש ד"ה "זה היום".

²² תורה אור ויחי מ"ח ב', לקו"ת ויקרא נ"א ד' (בהוספות) ובכ"ד.

²³ שם צו י' ג', שם בהעלותך ל"ו ג', שם נצבים מ"ט ד' ובריבוי מקומות בדא"ח. וראה גם סה"מ הש"ת ס"ע 49, ובהערות כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש שם.

²⁴ על דרך הערה 14 יהיה אפשר לומר גם כאן שאת החכמה שהיא ראשית השכל, מקבל משה מ'עמרם' העולה בגימטריא 'שכל'.

²⁵ כלומר, העתיק מתחלק לשתיים, ג"ר דעתיק-רדל"א וז"ת דעתיק שנקראים עתיק סתם. מצד אחד הג"ר הם מה שעומד בראש הז"ת, מצד שני הז"ת מלבישים ומכסים על הג"ר.

²⁶ זהר ח"ג רפ"ח א'.

²⁷ סוד הוי' ליראיו שער כללות עשר הספירות בשם הוי' ב"ה פ"א.

שערים

משה רבינו הוא פרצוף אבא, הוא בטל,²⁸ והוא מקבל את הביטול שלו מהביטול של עמרם שמקומו בעתיק, שכאמור פנימיותו היא אין מוחלט ("האין האמיתית").²⁹

דוד המלך מסמל את הקצה השני בנפש. הוא מושרש באות ה' תתאה בשם הוי', פרצוף נוקבא, מלכות.³⁰ בנפש, ספירת המלכות פנימיותה שפלות.³¹ לכן דוד הוא דמות של יהודי שצמא וכוסף לה', "צמאה לך נפשי כמה לך בשרי" (תהלים סג,ב), הוא מרגיש שפל. "כי האלוקים בשמים ואתה על הארץ" (קהלת ה,א), ומהמצב הזה הוא נכנע לה' ומרגיש שהוא חייב אותו איתו. הוא הכי במציאות העולם, ובגלל זה יש לו המון רצון לקב"ה. אם נחזור שוב למשל של המשפחה, לנוקבא יש הרבה מאד רצון ותשוקה לחתן (ז"א), והיא מרגישה את עצמה כנפרדת ממנו באופן חזק.

כאמור, דוד המלך מקומו במלכות, בריחוק, בנפילות ובעליות, "כל משברייך וגלייך עלי עברו". אבל ישי הוא צדיק כזה עליון שלא יודע מציאות מהי, עד כדי כך ש"מת בעטיו של נחש", אז איך דוד יצא כזה מציאותי עד כדי כך שהוא ה'סמל' של ספירת המלכות? יש לומר שעם כל זה שספירת המלכות היא הספירה התחתונה והמציאותית ביותר, כתוב על עשר הספירות ש"נעוץ סופן בתחילתן ותחילתן בסופן" (ספר יצירה א,ז), כלומר שהמקום הנפשי הנמוך בעולם (מקומו של דוד המלך), מושרש ו'נעוץ' במקום העליון ביותר בנפש: ספירת הכתר. כלומר: המלכות נקראת 'ארץ',³² והארץ נקראת כך על שם "שרצתה לעשות רצון קונה" (בראשית רבה ה,ח), וגם במלכות מתגלה הרצון של עצם הנפש. במילים אחרות: המלכות נעוצה בארץ.³³ גם מצד הכתר, הרצון העצמי שלו הוא -

²⁸ משה רבינו הוא ביטול במציאות, כלומר ביטול בתוך המציאות. הוא יוצא מהעולם בניגוד לעמרם שלא הגיע עדיין למציאות של העולם.

²⁹ על עתיק כתוב ש"זיווגיה מינייה וביה". לעתיק אין פרצוף נפרד של נוקבא אלא הוא ונוקבא דיילה הם פנים ואחור של אותו פרצוף. לפי זה יש לומר שמה שהוא פרש מאשתו היה כדי לעלות לעתיק ואחרי שהיה בדרגת עתיק הזיווג המחודש עם אשתו היה בבחינת אותו פרצוף.

³⁰ זח"ג קנ"א א'.

³¹ סוד הוי' ליראיו שם פי"ט.

³² ע"פ הזהר בכ"מ. עיין ביאורי דא"ח ע"פ: "בחכמה (אבא) יסד ארץ (מלכות) כונן שמים (ז"א) בתבונה (אמא)" למשל לקו"ת במדבר ה' ב'.

³³ הקדמת תיקוני זהר י"ז א'.

שערים

בסופו של דבר - למלוק. כלומר אריך הגבוה והמופשט, 'נעוץ' דווקא במלכות התחתונה והשפלה.³⁴

ישי אבי דוד נמצא בחצינויות הכתר, בפרצוף אריך, ברצון. הוא יושב לו אי שם בכתר, לא משתפסף במציאות, הוא לא עובר בה ניסיונות, היא לא מבלבלת אותו, הוא שלם לגמרי. כל מה שיש לו זה רק ה' יתברך. אבל בניגוד לעמרם שנעתק לגמרי מהמציאות, ישי נמצא בחלק של הכתר שכן משפיע ומכוון את המציאות.

לעיל הוסבר שהרדל"א הוא פנימיות עתיק. אבל העתיק גם מלביש אותו ובעצם מכסה ומעלים עליו. האמונה כל כך פשוטה וחסרת הגדרה, אז התענוג מלביש אותה. כלומר המקום שנחווה כרובד הכי גבוה ומופשט בנפש הוא התענוג (הלא מודע), אבל באמת בתוכו מסתתרת האמונה שמחיה אותו. כלומר בתענוג לא ניכר שישנה נקודת אֵין עוד יותר נעלמת. דוקא כשמגיעים לאריך, מתגלה הרדל"א.³⁵ האריך כשלעצמו (דהיינו כשהוא לא מלביש את עתיק) הוא חשוך, הוא לא מואר בתענוג (ממש כמו המלכות!). דווקא בו מתגלה האמונה, וממנו הכוח למסור את הנפש. כלומר הרדל"א מתגלה דווקא באריך ומחיה אותו.

אם כן, יש לישי זיקה למטה, יש לו רצון להשפיע על המציאות. לכן בניגוד לעמרם שפורש מהאישה, ישי הוא זה שכן פונה אליה. אותו רצון של ישי (אריך) היה הקדמה לדוד המלך, דוד המלך מקבל מישי את נקודת הרצון (מלכות). לכן דוד הוא הזמות הכי מובהקת של המלכות. נמצאנו אומרים שמשה בחכמה ושרשו בפנימיות הכתר, דוד המלך במלכות ושרשו בחצינויות הכתר, והשרש המשותף של שניהם הוא הרדל"א. מכוח האחדות הפשוטה של הרדל"א, משה ודוד יכולים להתכלל אחד בשני, ולכן עמרם וישי היו צריכים לתת מקום להתכללות הזאת, כנ"ל (הוא בהחזרת אשתו והוא בהפיכת פניו).

³⁴ זה בא לידי ביטוי גם בזה שהמלכות היא הכתר של המדרגה שתחתיה.

³⁵ ע"ח שער י"ג פ"ג.

שערים

הרדל"א הוא מקומו של המשיח,³⁶ שהוא ההתכללות השלימה בין משה לדוד, שכידוע המשיח יהיה נפש משה בגוף דוד.³⁷

³⁶ מאמרי אדה"ז תקס"ו ח"א ד"ה להבין שרשי הדברים הנ"ל עמוד רכ"ה. שם תקס"ט ביאור על ד"ה הללו את ה' כל גוים - מכ"ק אדמו"ר האמצעי עמוד שכ"ג (בהוספות), ובכ"ד.
³⁷ המשיח הוא 'בן דוד' ועל משה נאמר: "הוא גואל ראשון והוא גואל אחרון" ועיין שער הפסוקים ויחי מ"ט. עפ"ז אפשר לומר במליצה שכיוון ש'נחש' עולה בנימ' 'משיח', 'עטיו של נחש' היינו 'עטיו (=עצתו) של משיח', כלומר העצה איך לגרום להולדת המשיח...